

Taarnborg

Udgivet af Realea

Taarnborg

Taarnborg

© Realea A/S 2009

Tekst og redaktion: Realea A/S og Torben Bramming

Foto: Fotograf Kira Ursem

Layout: Realea A/S og OAB-Tryk a/s

ISBN 978-87-92230-19-5

Bogen er sat og trykt af OAB-Tryk a/s, Odense

Taarnborg

Af Torben Bramming

Udgivet af Realea

Forord

Taarnborgs sekskantede trappetårn rejser sig over byen, som vil det hilse Ribe Domkirkes tårne op til dans. Selve bygningen knejser på et højdedrag i byen. Herfra er der udsyn til Danmarks ældste købstad, Ribe.

Selv om murene i det gamle renæssancepalæ er helmuret, er der en gennemsigtighed over bygningen. Taarnborg har altid været – ikke bare centralt placeret i byen – men også et samlingspunkt for den. Der er blevet kigget ud og inviteret ind. Beboere har her i mere end 500 år forenet det jordiske og himmelske. Gejstlige beboere, verdslige, bryllupper, begravelser, kærlighed, længsel og refleksion. Her er der blevet levet og tænkt, digtet og danset, sunget og grædt. Gennem historien har Taarnborg altid været byens hus. Og sådan vil det fortsætte med at være.

Den fredede gård er opført i 1570-80 som en byherregård af en ukendt arkitekt og er et af landets bedst bevarede renæssancehuse. Huset indeholder enkelte træbjælker, der med sikkerhed kan dateres tilbage til 1509. Bygningen er opført i røde munkesten i krydsforbandt og relativt tynde murværk. Dens fremtoning og især sydfacadeens symmetri er arkitektonisk usædvanligt flot gennearbejdet.

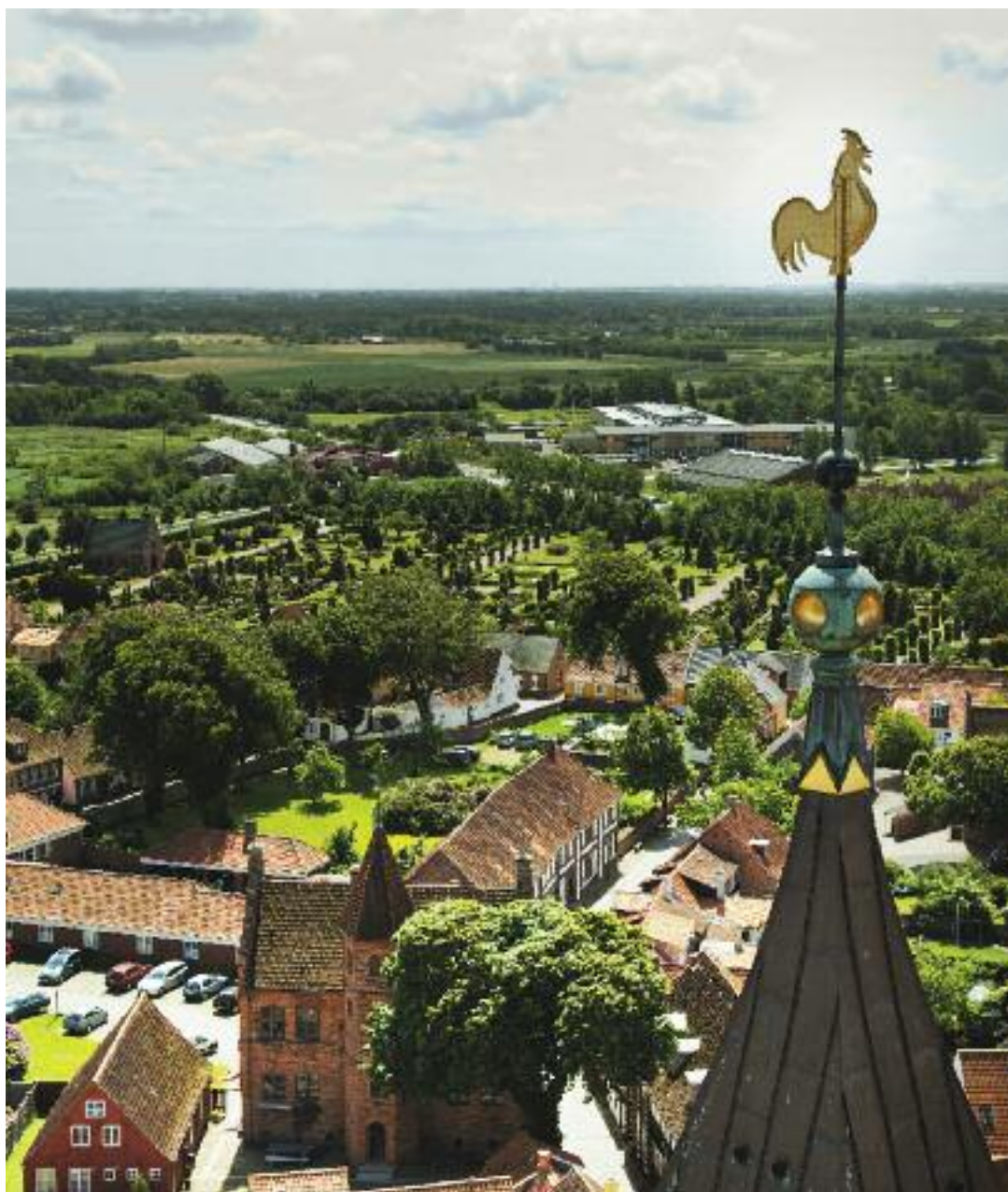
Realea erhvervede Taarnborg i 2008, og i dag er der skabt et bæredygtigt økonomisk grundlag for at bevare huset og de store arkitektoniske og væsentlige kulturhistoriske værdier, som den smukke renæssancebygning repræsenterer, for eftertiden. I 2003-04 blev der med støtte fra blandt andet Ny Carlsbergfondet og Kulturarvsstyrelsen gennemført en gennemgribende restaurering af Taarnborg. Derfor fremstår Taarnborg i dag vedligeholdt, og der er kun gennemført en mindre restaureringsindsats i huset.

Indtil 1868 var Taarnborg residens for en lang række bisper, heriblandt den kendte salmedigter H.A. Brorson, som boede her i perioden 1741-1764. Huset har gennem sin mere end 500 år gamle historie været ramme om mange liv.

Taarnborg huser i dag et Brorsoncenter drevet af Taarnborgfondet ved præsteparret Bente og Torben Bramming. Gennem foredrag, udgivelser, seminarer og andre aktiviteter arbejder Bente og Torben Bramming for at udbrede kendskabet til Brorson og Ribes historie.

Udgivelsen her, der giver glimt af husets mange beboeres liv i huset, er et bidrag til det arbejde.

Realea, august 2009

Taarnborg set fra toppen af Borgertårnet på Ribe Domkirke. Fra det 50 meter høje tårn kan man se marsklands-kabet, som omkranser Ribe.

Livet på Taarnborg

Bogen her handler om Taarnborgs beboere gennem 500 år. Det er enestående, at en bygnings forskellige beboere er så godt dokumenteret som her, og det er kun et meget lille udvalg fra deres liv og oplevelser, der kan bringes. Men det giver en god forståelse af de skiftende tanker og personligheder, der er samlet op i det gamle røde hus midt i Ribe. Bogen kommer i anledning af, Realea har købt Taarnborg, der dog som før er rammen om Taarnborgfondets aktiviteter og beboelse for Bente og Torben Bramming.

Taarnborg er som bygning nævnt allerede før 1509. I 1440 i "Ribe oldemoder", hvor de bygninger og grunde, der gav indtægt til domkirken, er opført. Den anseelige to etagers bygning er et af tre tilbageværende stenhuse fra middelalderen: Puggaard (katedralskolen), Det Gamle Rådhus og Taarnborg.

Kannikebolig 1440-1540

Taarnborg var, fra huset bliver nævnt første gang i 1440 og til Reformationen i 1536, bolig for en af domkirkens kannikker. Der var i 1518 i Ribe ni præster, som havde deres arbejde ved domkirken og boede i stenhuse rundt om i byen. Der var dog også andre kirker og præster, og i 1509 ved man, at mindst 19 gejstlige havde fast bopæl i Ribe. Til dette kom en række munke og nonner

Taarnborg ligger bare 200 meter fra domkirke, og stedets historie er også tæt knyttet til kirken.

i klostrene. Kannikkerne ved domkirken tog sig af dens besiddelser, gudstjenester og andre og tjente som rådgivere og som medhjælpere for biskoppen i retssager andre aktiviteter.

Der var fire høje embeder som kannik. Ærkedegnen og domprovsten, der tog sig af de indre anliggender samt ansættelser af lavere kannikker. Dekanen, som var kannikkernes formand, indkaldte til møder, var ansigtet udadtil og biskoppens stedfortræder. Og så var der kantoren, der uddannede de nye præster og forestod gudstjenester inklusive kor og liturgi. Alle kannikker havde sæde i koret af domkirken på de af Iver Munk skænkede stole, man endnu kan se i kirken.

I begyndelsen boede kannikkerne sammen som munke i et kloster, der netop er fundet ved arkæologiske udgravninger i 2009 syd for kirken. Efter 1200 fik de lov til at flytte ud i egne boliger, som for eksempel Taarnborg, der var bolig for både en ærkedegn og en kantor.

Mads Markvardsen

Den 26. marts 1507 udnævner Kong Hans sin skriver til residerende ærkedegn ved domkirken, og allerede den 5. juni samme år godkender Pave Julius den 2. udnævnelsen. Ærkedegnen får i forbindelse med sin udnævnelse Taarnborg som bolig. Måske har der ikke været stort andet end

en byggeplads, men fra de undersøgelser, som Nationalmuseets konservatorer foretog i forbindelse med restaureringen af Taarnborg i 2003, ved vi, at dele af træet i de bærende lag netop er fra 1509. Det betyder, hvis vi skal vove et halvt øje, at Taarnborg er blevet bygget op som en stor og anseelig toetagers bygning. Da domkirken tager lovhævd over alle sine besiddelser i Ribe i 1509, er Taarnborg i hvert fald registreret.

Mads Markvardsen havde været gejstlig i Odense, som var Kong Hans' hjemby, og havde været hans sekretær. Han boede i byen modsat de forrige ærkedegne, der blot oppebar indtægterne fra embedet. Embedet som ærkedegn var af juridisk karakter. Markvardsen stod for at pådømme ægteskabssager, skilsmisser og desuden for de retssager, som domkirken blev involveret i. Og det kunne være mange, når man tænker på, hvor rig på jord og huse kirken var før Reformationen. Han blev i sin tid på Taarnborg ved med at stå i forbindelse med kongefamilien, idet han opkrævede skatter for dronning Kristine, der havde fået indtægterne fra Ribe som sin bryllupsgave af kongen. Kongehuset besøgte Ribe flere gange og har sikkert også været på Taarnborg, måske da dronning Kristine og hendes søster opholdt sig i byen fra den 3. til den 15. september 1507. Mads Markvardsen døde i 1526.

Oluf Munk

Efter ærkedegnens død er det sandsynligvis Oluf Munk, der er flyttet ind i Taarnborg. Han er højadelig, søn af Mogens Munk, der var medlem af Rigsrådet og nevø til Ribes magtfulde biskop Iver Munk. Oluf Munk har ikke været meget mere end 20 år, da han i 1523 bliver udnævnt til kantor ved domkirken og forstander for Nonneklosteret i Ribe. Oluf Munk har før den tid blandt andet studeret i Köln, og det bliver hurtigt klart, at Iver Munk har udset ham som sin efterfølger på bispestolen. På grund af røret omkring Reformationen trækker sagen dog i langdrag. Udnævnelsen af en biskop skulle i den katolske kirke godkendes af pavestolen, men Frederik den 1.'s udnævnelse af Oluf Munk til biskop sker på betingelse af, at han ikke søger valget godkendt i Rom. Oluf og Iver Munk accepterer disse betingelser og betaler i stedet for kongen den store sum på 2000 rhinske gylden, som pavestolen normalt skulle have for at tiltræde valget. Efter dette er der problemer med domkirkens kannikker, der også skulle, men ikke ville, godkende valget. Først efter en del handlen frem og tilbage og tilståelse af jord og huse til domkapitlet sætter nogle kannikkerne ham ind som biskop. Helt gnidningsfrit er det næppe gået, for en af Christian den 3.'s beskyldninger mod biskop Iver Munk i retssagerne efter "Grevens fejde" var, at han gennem bestikkelse og uden dom-

Husets fremtræden i dag skyldes i vid udstrækning af en rekonstruktion gennemført af arkitekt H.C. Amberg i 1902-7. Her genetablerede man blandt andet det karakteristiske sekskantede tårn.

kapitlets godkendelse har gjort sin brorsøn til biskop. En kort tid er Taarnborg altså katolsk bispegård, men Oluf Munk fængsles sammen med de øvrige biskopper den 11. august 1536 og kommer først ud af fængslet året efter.

De adeliges residens 1537-1602

De første cirka 100 år efter Reformationen er Taarnborg bolig for den adelige Munk-familie. Det er i denne periode Taarnborg, ifølge de undersøgelser der er lavet i husets træværk, får den højde og drøjde, som Taarnborg har i dag. Der er dateringer i bjælkelaget fra 1540 og 1581.

Taarnborg er bygget op som et lille hovedhus på en herregård. Reformationen betød jo, at adelen overtog meget af kirkens jord som forlening fra kongen. Det var altså herfra, der blev styret udstrakte områder af landet, og adelen var Danmarks nye magthavere ved siden af kongen.

Oluf Munk, som også var medlem af Rigsrådet, blev i 1537 løsladt fra sit fængsel i Viborg på betingelse af, at han ville gifte sig. Det måtte han ikke som katolsk biskop, og med et giftermål var vejen tilbage til den katolske kirke lukket. Kongen så nådigt til Oluf Munk. Det blev Drude Rantzau, en niece til den berømte hærfører Johan Rantzau, som blev Oluf Munks kone. Man har villet sikre grebet om den rige og vigtige by Ribe med dette

ægteskab. Johan Rantzau var selv lensmand på Riberhus fra 1537 til 1540, og man må forestille sig, at han altså også har været på besøg på Taarnborg. Kongen forlenede i 1537 Oluf Munk med en del bispegods blandt andet Tvis klosters jorde, Hjerm kirke, Volstrup ved Limfjorden, Kvistrup, Oxvig, Gårde i Åstrup og Øster Vedsted, huse i Ribe og meget andet. Taarnborg fik han som ejendom af kongen 24. april 1540 som afdrag på penge, Oluf Munk havde lånt kongen under "Grevens fejde" i 1534. Alt tyder på, at Oluf Munk var en stridbar og hovmodig mand. Han forsøgte at få sine bønder fra Åstrup til at gå på hoveri 30 kilometer borte i Øster Vedsted, hvilket de klagede over til biskop Hans Tavsens. I 1539 kommer han i en retssag med to bønder, som han har solgt de samme 10 okser til, der var opstaldet på Seemgård. Der findes også et smædevers om ham fra samtiden, optegnet af ribehistorikeren Terpager omkring 1700, som mere end noget andet fortæller om hans rygte:

"Oluf Munk
Er stiv og strunk
Han æder sig fed
Som en anden ged
Alle stakkers (fattiges) føde
Dem ligger han til øde

*Den brolagte Puggardsgade
forsætter forbi Taarnborg og
leder hen mod domkirken.
Puggardsgade er en del af
gadenettet i den særdeles
velbevarede middelalder-
bykerne.*

Palsgaard (Taarnborg) i Ribe
Kan hannem ikke rige
Uden han får
Tvis og tredje hans gård
Guds tjeneres rente
Og de fattiges provente (indkomst)
Sluger han som en ulv
Kan aldrig blive fuld
Fylder ham ikke Mammon
Da fylder ham dæmon”¹

Oluf Munk døde i 1569, og den smukke gravsten over ham og hans kone Drude (d. 1606) ligger stadig i Hjerm kirke. Her kalder han sig selv en ærlig mand. Det har han næppe været i ordets nutidige betydning.

Da Oluf Munk er død i 1569, får hans datter Magdalene Taarnborg. Hun blev som Oluf Munk gift ind i en af de holstenske adelsslægter, der kom med Christian den 3. til landet. Hendes mand var Josua van Qualen, der byggede Taarnborg op i sin nuværende højde og drøjde omkring 1580. Han var holstensk ritmester og kommanderede i ”7-årskrigen” fra 1563-1570 de to rytterregimenter, der havde hjemme i Ribe. Det var Von Qualen, der byggede Herningholm og som også havde udstrakte besiddelser i det gamle Ribe stift. Også han var del af den adelige elite tæt på kongen og lånte

flere gange Frederik den 2. penge i forbindelse med krigen. Josua von Qualens liv slutter dramatisk i 1580. I februar måned er han på besøg på Gottorp slot hos kongen, og efter et voldsomt drikkelag rider han om natten over voldgravens bro. Her falder han i fuldskab af hesten og ned mod voldgraven, i faldet bliver hans halskæde dog hængende på en pæl, og han kvæles på den måde i sit guld. Magdalene gifter sig igen med den berygtede Sigvard Rhinskat, Friherre til Freiburg. Hun sælger Taarnborg i 1590 til Ribes biskop Hans Laugesen.

Vedel familiens residens 1590-1741

Med Taarnborgs salg til Hans Laugesen går bygningen ind i en ny sammenhæng. Hans Laugesen var svigersøn til den danske reformator og biskop i Ribe Hans Tavsens og gift med dennes datter Dorethe. Hans Laugesens datter Mette blev i 1580 gift med den berømte historiker Anders Sørensen Vedel, der efter Hans Laugesens død i 1594 overtager huset. Taarnborg bliver på spinnesiden i Vedelfamiliens eje. Først er det Anders Sørensen Vedels datter Anne, som får det som medgift, og senere efterkommer af Søren Andersen Vedels datter Dorethe (1620-1673), som arver huset efter sin far. Her residerer hun med to mænd; først rektor for katedralskolen og ærke-degn Anders Romsdorf (1605-1649) og i andet

Udsmykkede nedløbsrør udført i kobber er blandt husets mange fine detaljer.

ægteskab med doktor Ludvig Pouch. Efter Dorteas død gifter Ludvig Pouch sig med Elisabeth Kragelund. Hun overlever sin mand (1620-1681) med en del år, men ved hendes død sælges Taarnborg til bager Pichmann, en af byens tre bagere, som havde tjent godt på leverancer til militæret. Af ham bliver Taarnborg solgt til Hans Adolf Brorson i 1742. Taarnborg er altså i denne periode ramme om den mest magtfulde, ikke-adelige slægt i Ribe. Anders Sørensen Vedel udgiver 1591 sin folkevisebog på Liljebjerget og er kongelig historiker. Visen om dronning Dagmar, der spilles tre gange hver dag fra domkirkens klokkespil, vidner endnu om hans store værk med skabelsen af Europas første folkevisesamling.

Rektor og ærkedegn Anders Romsdorf

Det er især to beboere, som på forskellig vis udmærker sig i denne periode. Den første er Anders Romsdorf. Han var rektor for katedralskolen og kom fra Romsdorf i Aalborg amt. Romsdorf studerede i Greifswald og Rostock, og efter en ansættelse som hushovmester for unge adelsfolk i Sorø blev han i 1630 magister i København. I 1631 blev han rektor i Ribe, var ude at rejse i Europa et par år og kom i 1635 tilbage til Ribe. I september 1638 blev han gift med Dorethe, der var barnebarn af Anders S. Vedel og datter af sognepræsten og

domprovsten ved domkirken Søren Andersen Vedel. Ved brylluppet overlod brudens far Taarnborg til parret. Som rektor udmærkede Romsdorf sig både i positiv og negativ retning. Han fik i 1639 af både biskop og rektor for Københavns universitet påtaler for at have udstedt alt for positive udtalelser om hans elevers færdigheder. Der er også flere gange beretninger om optøjer med druk og slagsmål i og udenfor kirken blandt eleverne. Hele hans liv tyder på, at både han og Dorethe, der aldrig fik børn, havde et stort hjerte for de unge. Han indstiftede flere legater til tøj og mad til fattige skoleelever og skrev også en del sange og salmer i sin rektortid, som skulle bruges, når skolebørnene gik rundt i byen for at tigge mad og penge hos borgerne om julen. Hans julesalmer er de bedste blandt hans efterladte skrifter, og to af versene, som er digtede i Taarnborg omkring 1640, skal med her:

”Min sjæl i Gud nu fryder sig.
Kristus er født, en frelser sød.
Halleluja!
Med liflig sang og klingende spil
Jeg for ham komme vil.
Jeg mig vel glæde må.

En mægtig Gud og Herre stor.
Kristus er født, en frelser sød.
Halleluja!

Indgangsdøren i tårnet er udført i egetræ og stammer fra arkitekt Ambergs gennemgribende restaurering i 1902-7.

Han har omvendt til nåde og fred,
Den nød vi var udi bestred.
Jeg mig vel glæde må.”²

Der findes i nordre sideskibs vestre ende i domkirken et smukt maleri af Romsdorf sammen med sin hustru og dennes anden mand Ludvig Pouch. Her ser man en meget høj rødblind mand. Det siges om ham i samtidige litterære skrifter, at ingen i Ribe kunne måle sig med ham i højde og vækst eller i lærdom. I 1641 blev Romsdorf ærkedegn ved domkirken, og som juridisk nøgleperson rodede han sig ud i mange retssager, der forbitrede den sidste del af hans korte liv. Han døde i 1649 44 år gammel.

Kongelig Medicus Ludvig Pouch

Dorethe giftede sig igen. Denne gang med doktor Ludvig Pouch, der også var ansat ved domkirken. Lægestillingen blev indstiftet allerede i 1545, hvor Christian den 3. ville styrke den naturvidenskabelige medicin på trolddommens bekostning. Pouch var kongelig læge ”den menige mand her i riget til gode og bedste”, som det hed. Det var en grundlært mand, om hvem man ved, at han på Taarnborg indrettede et af værelserne som et ”raritetskammer”, som man kunne få lov at komme ind at se. Her var opbevaret ting, som han havde med fra sine rejser og studier i Europa. Han hav-

de studeret i Ribe, København og Hamborg og siden rejst og studeret ved universiteter i Europa, for eksempel Padua i Italien, hvor han 26 år gammel i 1646 blev doktor i medicin. Han er en af de første personer, som gør, at vi kommer indenfor i Taarnborg. Han fortæller, at han fra sine rejser rundt om i Europa bragte et velforsynet bibliotek med hjem herunder håndskrifter, som senere blev givet til katedralskolens bibliotek. Men det, der særligt vakte ripensernes interesse, var de andre ting, man kunne se. Der var skeletter af mennesker, dyr, fugle og fisk, knogler fra hvaler, konkylier, planter, sten, mineraler, smykker i guld, sølv, bronze, træ og jern, rav og elfenben, sjældne mønter og jubilæumsmønter.

Ludvig Pouch var en af de mænd, som spillede en stor rolle ved enevældens indførelse i 1660. Han var sammen med borgermester Tønnesen den ene af to udsendinge til stænderforsamlingen i København.

5. oktober 1660 var Ludvig Pouch en af de 20 mænd, som kongen nedsatte i et udvalg for at fremkomme med et forslag til den praktiske indførelse af enevælden. Det betød, at både Rigsrådet og adelen var sat ud af spillet, og Ludvig Pouch var kendt som stærk modstander af adelen og desuden en vidt berejst mand, så det har nok været en af grundene til, at han deltog i dette lille vigtige udvalg.

*Dørhammer.
Detalje fra døren i tårnet.*

Man ved, at han nedskrev alle de dumme og hovmodige ytringer, som adelen fremkom med under forhandlinger.

I 1673 døde hans første hustru Dorethe, og Pouch giftede sig igen. Han var 54, hun var 22, og han havde stået fadder til hende, Elisabeth Kragelund, en datter af Ribes biskop. Ifølge samtidige kilder havde de trods aldersforskellen et harmonisk samliv. Pouch døde 61 år gammel 18. april 1681.

Bispegården 1742-1868

De første år Taarnborg er bispegård, er det salmedigteren Hans Adolf Brorsons private ejendom. I 1760 sælger han den imidlertid til staten for, at den "bestandig" skal være bolig for biskoppen. Det er den dog kun frem til 1868, hvor den mageskiftes med den nuværende bispegård Korsbrødregård. Det var Gyde Marie Oksen, enke efter den kendte grundtvigianske politiker Knud L. Knudsen (forfatteren Jakob Knudsens farbror), som nu blev ejer af Taarnborg. Knud L. Knudsen havde godset Trøjborg, men havde taget borgerskab i Ribe.

Bispegården var centrum for det gejstlige liv i det udstrakte Ribe stift. Stiftet, som blev styret fra Taarnborg, gik fra Limfjorden i nord til øerne Føhr og Amrum i syd og til Kolding og Jelling i øst. Det var biskoppens opgave at

holde visitatser i alle sogne hvert tredje år, hvilket sjældent lykkedes. Men som kontrolinstans skulle biskoppen sikre at præsterne, degnene og skolebørnene lærte den rette lære og kunne deres katekismus. Det var også biskoppen, der i sager om ægteskab havde det sidste ord i stridsspørgsmål mellem præst og sognebørn. Han var for eksempel sidste appelinstans, når man klagede over at skulle skrive sine synder offentligt. Det var ham, der skulle påtale gejstlige tjenesteforsømmelser og anbefale forflytninger og advancementer.

Hans Adolf Brorson 1742-1764

Brorson var den første, der boede i Taarnborg som luthersk bispegård. Da han blev gift anden gang 29. juni 1742 med Johanne Christine Riese, en provstedatter fra Agerskov, flyttede han ind i huset, som han havde købt, fordi den gamle bispegård ved domkirken var helt forfalden. Med sin anden hustru fik Brorson tre børn. Fra den yngste af børnene, fru Fogtmann død 1836, kender vi noget til livet i Taarnborg, selvom hun kun var 11 år gammel, da hendes far døde. Hun fortæller om Brorson:

"Skønt hans Temperament i almindelighed var muntert og hans faste Tro lod ham erkende og prise Guds Veje i alt, hvad der mødte ham, saa blev han dog undertiden overfalden af

Gedigne materialer og en enkel udførelse præger husets indre. Døren på billedet giver adgang fra tårnrummet til husets indre.

Tungsindighed, og Sorger virkede meget heftigt paa hans Sind...Skønt han ofte var svag, især i sine sidste Aar, og stundom hypokondrisk, saa var han dog i Almindelighed munter og elskede meget Sang og Musik, hvormed han plejede at tilbringe sine ledige Timer i Familiens Skød.”³

Bolette Lumholz, der omkring 1760 var husjomfru i Taarnborg, har også givet sin beretning om livet med den store salmedigter. Hun fortæller om livet i Taarnborg, at Brorson meget ofte havde gæster boende, men ikke tog meget ud på sociale visitter. Familien levede yderst spartansk, kun når julen kom, blev der sat rigeligt frem, for julen var Brorsons foretrukne højtid, og Bolette husker ham sige:

”Laver nu kun til, saa meget som I vil!”. Bolette fortæller, at familien og besøgende samledes til husandagt hver dag i dagligstuen, og her sang man Brorsons egne salmer, blandt andet dem som først efter hans død blev udgivet i ”Svanesang”. Hver dag sang man ”Hvor er sådan en, dejlig skøn og ren”, sidste vers blev gentaget af Brorson selv, og til sangen spillede han på guitar:

”Naar jeg rejse skal
Gennem Dødens Dal,
Lad dit Blod min Strid forsøde,
Og bered mig selv at møde

I din Himmelsal,
Naar jeg rejse skal.”⁴

Mange har hørt Brorsons kraftige røst, når han sang på Taarnborg og de vandrede forbi morgen eller aften i Puggaardsgade.

Han digtede på Taarnborg mange af sine mest kendte salmer, blandt andre ”Her vil ties, her vil vies”, ”Når mit øje træt af Møje”, ”Den store hvide flok vi se”, men også digte som ”Lissabons ynkelige undergang ved jordskælv” fra 1756. Brorson døde omgivet af venner og familie i sit studereværelse ud mod Puggaardsgade den 3. juni kl. 5.30. Da nyheden om biskoppens død nåede byen, ringede klokkerne i byens kirker i halvanden time.

Viktor Christian Hjort 1811-1818

Biskop Hjort var en af de mænd, som blev hårdt ramt af statsbankerotten og de svære økonomiske tider, som kom efter nederlaget i Napoleonskrigene og tabet af flåden og Norge. Hjort var teologisk set rationalist og prædikede mere om dyd og moral end Gud og Kristus, men var en glad mand, en af de mest tiltalende og nutidige i Taarnborgs ældre historie, som trods sine økonomiske problemer, der udartede mod slutningen af hans liv, levede et harmonisk familieliv på Taarnborg.

*Kakkelovn lavet i
Christiansfeld 1782 af
Abraham Goll, udlånt
fra Schackenborg*

Hjort havde været præst og provst ved Holmens kirke, før han i 1811 blev udnævnt til biskop i Ribe. Han var en af datidens mest fejrede salmedigtere. I "Evangelisk Christelig salmebog" fra 1794 var han den samtidige salmedigter, der havde flest salmer med. Hans samling af åndelige salmer og sange fra 1790-91 blev belønnet med en hæderspris af Selskabet for de skønne Videnskaber. Men da rationalistiske salmer ikke er nutidens smag, har vi ikke bevaret nogen af ham i vores salmebog, om end der er tre af hans søn Peder, der var lektor i Sorø. Hjort blev 15. maj 1792 gift med Kammermusik Schjørrings 17-årige datter Marie Pauline, som han levede et harmonisk ægteskab med. De fik syv sønner og to døtre.

Biskoppens familie flyttede ind i Taarnborg i september 1811. Gennem breve og optegnelser fra auktionen efter hans død kan man se, hvordan huset blev indrettet:

"I Biskoppens Studereværelse, paa første Sal ud til Gaden, var der paa Væggene Kobberstykker, der forestillede Hædersminder fra 2. April, Cort Adellers Søslag og Billeder af Kongen, Dronningen og Kronprinsessen samt et Speil i Mahognieramme. De tre Vinduer havde Sirtseskappegardiner. Foruden Skrivepult, Skrivebord og en liden Boghylde med Skab, var der en brunmalet Ottoman med Stole og tre

Spilleborde, hvortil der i et Skab andetsteds i Tidens Løb samledes 26 Spil Kort (endvidere 4 Spil Tarokkort, en Gnavpose og et Tokodilsbræt med Brikker og Terninger.) Endelig var der 5 sølvbeslagne Piber med mange Rør, en Servante samt et Hjørneskab og 5 Spyttebakker.

Biskoppens Bibliotek, hvoraf en stor del var i Bogkammeret, indeholdt de sædvanlige theologiske Bøger. Af danske Forfattere var selforstaelig Bastholm stærkt repræsenteret, Balle og Guldberg hver med et enkelt Bind. Af historisk og filologisk Litteratur var der meget lidt, af juridisk næsten intet, af topografisk blot nogle Bind, deriblandt 2 Eksemplarer af terpagers Beskrivelse af Ribe. Af Skønlitteratur Baggenses Rimbrev, Reenbergs poetiske Skrifter, Reins Digte, Wielands Schriften og Klopstocks Mes-siade, Rousseaus Bekendelser og Fildings Tom Jones paa Dansk, endvidere omtrent 100 Bind danske og tyske Tidsskrifter.

I Stuen laa Dagligstuen og Salen, hver med 4 Vinduer og adskilte af en slags Entré. I Dagligstuen var der Birkestræs Divan med 12 Stole med Hestehaarsbetræk, flere Theborde og et Sybord, et Hjørneskab med Kopper, paa Væggen et Speil i forgyldt Ramme og et stort Kobberstykke; Gardinerne var af hvidt og blaåt Lærred, og under Loftet hang en Glas-Lyse-lampe.

*"Brorsons stol" – præstestolen
fra domkirken i brug fra
1690'erne.*

Paa Gangen, hvor der stod et brunmalet Fløjspisebord, var der Glaslampe under Loftet og paa Væggen flere Billeder, deriblandt et Kobberstykke, forestillende Slaget 2. April 1801.

I den store Sal var der en Kanapé og 12 Stole med rødt Taftes Betræk (og rødtribet Lærreds Overtræk) samt hvide Cambricsgardiner med røde Silkekapper og Frynser. Der var Glaslysekroner og to Glaslampétter med forgyldte Arme, to Spejle med Mahognieramme, Konsolborde og Potpourikrucker. Paa Gulvet et stort tyrkisk Gulvtæppe. Af Møbler var der kun to Spilleborde. Foran den 3-Etages Kakkelovn en Skærm med Mahognieramme og endelig 2 Spyttekrucker.

I alle Sovekamre, undtagen hos Børnene, havde man Himmelsenge, der i Frøkenernes Kammer var blaamalet med rødtribet Omhæng og Tæppe; Forældrene havde et stort Himmelsengested af Egetræ, hvidmalet; Omhæng, Kappe, Tæpper og Gardiner var af Møbelsirts.

Husholdningen kunde naturligvis ikke være lille; der var en Snes Mennesker daglig, deriblandt 2 Tjenere, en til Familien og en til Bispens Tjeneste; der var selvfølgelig ogsaa Landhusholdning med 6 Køer, foruden et Par Heste. Biskoppen var jo født paa Landet og fik det Ry, at hans bedste Morskab var at fodre sine Høns og Kyllinger. Hønsegaarden var ved

et lavt Stakit skilt fra en smuk Forgaard, en regelmæssig Firkant med fire dejlige, store Lindetræer. Haven var kun lille, der var et Par Blomsterbede, nogle faa Frugttræer, deriblandt et gammelt Pæretræ og et smukt Lindelysthus. Opad den nuværende Havstue slynger sig endnu en Vinstok, som Biskoppens plantede i 1816. Det bedste i haven var en Buegang af Hasler, plantet af Biskop Bloch, hvilket dækkede Plankeværket ind til Stiftamtmandens Have.”⁵

Biskop Hjort skrev mange digte i tidens stil. Det var til fester i ”Klubben”, byens balsal og foreningssal, hvor det bedre borgerskab mødtes til fest og dans, og ved utallige andre lejligheder.

Hjort var et festmenneske, og hans datter Nicoline, der var høj, slank og 15 år, da familien kom til byen, havde en smuk sangstemme og blev feteret i musiklivet. Rektor Thorup skriver et hyldestdigt til hende i anledning af en koncert i ”Klubben”, hvor hun har sunget:

”Fordum du jo hylded’ Nicoline,
Naar i Hallen Sølvstemmen klang,
Naar ei Tone blot, men Blik og Mine
Tolked skjønt det Ord, som Skjalden sang.”⁶

Biskoppen skildrer i et brev til sin søn Peder 25. marts 1812 storkens komme til Ribe set fra Taarnborg:

Lysskjold i gavlstuen mod Puggardsgade. Det levende lys reflekteres i messingoverfladen og kastes ud i rummet.

”Kjere Peder, Storken er kommen, dog ikke paa min Gaard, men paa Tobakshandler Kochs Huus, hvis Rede jeg kan see ved min Pult. Din Moder var den første, som saa den fra mit Vindue, og vi blev alle glade. Stakkels Sydling ankom i stærkt Sneeveier d. 24. Marts om Eftermiddagen mellem 1 og 2. Jeg er ellers vred paa den, thi den stjæler bestandig fra min Gaards Rede og pynter og udbedrer sin dermed. Jeg bliver det endnu mere, hvis jeg ikke faar et helt Par paa min Gaard. I Fjor en enkelt umage langbenet Person. Det er ellers synderligt, at Kochs Stork i mange Aar har været den første, som kom til Egnen, og kom altid før de andre og bestjal alle Byens Reder for at reparere sin. I Aar kom den usædvanligt tidligt; thi efter et gammelt Sagn skal Storken først drage over Det røde Hav i dag, som efter Almanakken er Mariæ Bebudelses Dag...”⁷

10. maj 1817 skriver han til sin søn Niels, der studerer teologi i København om sit kommende sølvbryllup:

”Den senere Vaartid i Aar er gaaet ret godt for os alle herovre. Mit Pult og min Have have givet mig mangen en fornøjelig Stund...Du vilde selv gjøre et Glædeshop, og derefter med begge Hænder i Siden gotte dine Øjne ved at betragte det, hvis du fik det at see. Du erindrer det smukke Lindelysthus i min Have og husker, at

derudenfor staaer, lidet til Venstre for den, som sidder i Lysthuset med Ansigtet vendt mod Indgangen, et gammelt smukt Pæretræ. Under det har jeg med egen Haand skrevet: ”Hurra! Den 15. maj 1792.” Min Kristian har saaet Karse i Bogstaverne og Niels Polak har paa fri Haand oven over gjort det zirligste Løvværk, der endnu har prydet noget Karsebed. Selv Marie og Nønne finde hans Tegning smuk, og allerede i flere end 8 Dage groer den lysegrønne Hæderskrift saa yndig, at vi, Mutter og jeg, og mine Rollinger her, kunne i Ordets allereneste Forstand nyde den Dag, som knyttede vore kjere huslige Baand. Sig du nu og paa Torsdag dit stille Hurrah for Dagen og tak Gud for den og bed ham at signe de Gamle i Ribe, saa vil du ogsaa med Fornøjelse tænke på mit højtidelige Karsebed, der er et levende, lysegrønt Brudevers! Lev vel! Hils om Dig fra din Faders Hus.”⁸

I vinteren 1817 afholdtes der forskellige baller i ”Klubben”. Den 20. februar deltog både biskoppen og hans søn litteraten og kunstkritikeren Peder Hjort, der var på besøg i byen med sin forlovede. Ribe Stiftstidende priste i stærke toner de gamle danse i forhold til de nye umoralske danse:

”Efter forud gjort Aftale maatte blot dandses Menuet, Engelskdands, Contradands og simpel Valts. – Uagtet Anmelderen er en ung

*Brorsonstuen, skab fra
begyndelsen af 1700-tallet,
har stået på herregården
Trøjborg, mens Brorsons mor-
broder var amtsforvalter der.*

Mand, der selv har deltaget i de nu saa meget yndede, men for Helbredet og Sædeligheden saa skadelige Schotske Dandse, Wiener- og saakaldte Zweitrits Valtse, kan han dog ikke tilbageholde Ønsket: at disse Dandse, til Held saavel for den nærværende som den tilkommende Ungdom maatte for evig bandlyses fra Dandsesahlene. I Ribe har nu dette Selskab gjort Begyndelsen. At Selskabet morede sig særdeles, er vel dette: at Ballet varede til Kl. hen ved 7 næste Dags Morgen, det bedste Bevis paa.”⁹

At biskop Hjort ikke har haft kvababbelser over at deltage i ballet, viser hans brev til sin søn Niels den 12. marts 1817:

”Jeg lever ved det Gamle, som du kjender; var med paa det gammeldags Bal her i Klubben og dandsede mine 6 engelske Dandse og 3 Menuetter, uden at en Sene verkede hos mig de næste Dage. Peder var med – af Lærerne kun Vohnsen – ellers lutter Mænd. Nønne og Anna Gjørtz var med mig. Jeg traadte en lille Dands med den sidste. Moder var syg, som kjedede hende dobbelt, da hun hørte, hvor godt alt løb af til alles Fornøjelse. Paa 9 nær vare Damerne Husmødre.”¹⁰

Biskop Hjort døde den 26. juli 1818. Han kom syg hjem til Taarnborg efter en visitatsrejse på Vestkysten og døde næste morgen. På

grund af sin enorme gæld til det offentlige på næsten 18.000 rigsdaler og den pludselige død, spredtes rygten i København, at han havde begået selvmord. Dette blev dog på det bestemteste afvist af både huslægen og familien.

Jens Michael Hertz 1819-1825

Biskop Herz flyttede ind i Taarnborg efter Hjorts død og fallit. Han var kun biskop i seks år, men der findes på baggrund af hans datter Lises optegnelser, der er udgivet som artikler af en af familiens venner, kammerherreinde Helga Ste-mann. Livet på bispegården var gemytligt og sel-skabeligt. Der kom mange unge mennesker, og der blev holdt aftensselskaber, som i julen 1824:

”Hos Bispinde Hertz bevægede det hele Hus sig livligt og til enhver Tid forbi det opslaaede Instrument, og hvert Øjeblik berørte den ene eller den anden Haand Tangenterne og fremlokkede saa et, saa et andet Par Toner. Hvert Øre var aabent, og lød der en kær og kendt Klang eller noget uventet og usædvanligt, da var alle i et Øjeblik samlede om Klaveret, prøvende, lyttende, nynnende. Hver især forfægtede sin Mening, sang og spillede, alle lige ivrige og lige optagne, medens Værelset genlød af livlig Tale og klingende Toner.”¹¹

I 1824, da Lise Hertz er blevet forlovet med præsten i Bogen-se, Fich, skriver hun til ham

*Kabinettet med Sonia
Brandes klip til Brorsons
salmer.*

om en stormflod og orkan, hun oplevede på Taarnborg:

”20. December fra omtrent Kl. 5 til noget over Midnat var der igen en frygtelig Orkan af Nordvest. Skorstenspiber og Tagsten kastedes ned paa Gaderne, hele Fag Vinduer blæste itu, og Husene rystede flere Gange som ved et let Jordskælv. Lise sad næste Aften rolig bag det nedrullede Gardin ved Lampelys og skrev til sin Ven, for at han straks kunne faa at vide, hvordan de denne Gange var slupne fra Oversvømmelsen, men hun blev da opskræmmet ved et rædsomt Brag og flere Skrig udenfor Vinduet. Det var et af de smaa Huse lige overfor Bispegaarden, som styrtede om i Stormen, og de flygtende Beboere, som skreg. Det var rædsomt at høre, men heldigvis blev dog intet Menneske ramt; de havde mærket nogle Minutter forud, at det begyndte at falde, og var i sidste Øjeblik styrtede ud med deres Børn. Det var en fattig Skrædderfamilie, som dog straks blev optaget i et stærkere Nabohus.”¹²

Lise skal giftes og hendes udstyr gøres klar. Biskop Hertz pakker selv porcelænet ned i papir og gør hvad han kan, men 1825 er hans sidste år. Han bliver syg, og byen gør visitter. Her er der et øjebliksbillede fra hans sidste dage:

”Et par Dage efter befandt Faderen sig om Morgenen lidt bedre end sædvanligt og saa ret

vel ud, da han kom ned i Stuen. Han gik hen til Vinduet for at se, hvorledes Niels og en Saddelmager pudsede paa Kalechevognen, som de havde trukket ud i Gaarden. Den skulde fornyes, Bispen vilde give Lise den som Brudegave, og de nygifte skulde køre hjem i den. I det samme kom Fysikus Randrup, der trods Bispindens Ængstelighed endte med at overtale Patienten til at gaa ud i Gaarden i det milde Forårsvejr for rigtigt at se, hvordan Vognen tog sig ud. Randrup fulgte ham selv ud og gik med ham dernede vel 10 Minutter og derpaa videre til Stiftamtmanden i Nabogaarden. Castenschiold, som egentlig ikke var af dem, som plejede at ytre sin Deltagelse, havde straks spurgt til Biskoppens Befindende og mente, det var dristigt, da han hørte, at Biskoppen havde været ude nu: ”Tag Dem endelig i Agt med, hvad De gør!” sagde han. ”De maa frelse os den Mand! Vi kan ikke undvære ham! Det er en sand Perle!”¹³

Bryllup på Taarnborg mellem Lise og pastor Fich fra Bogense 27. maj 1825:

”Kirken var fuld af nysgerrige Tilskuere...domkirkens indre (vansiredes) dengang meget ved, at orgelet var anbragt paa svære Bjælker tværs over Opgangen til Koret. Her spillede altsaa den gamle Organist, der altid indrettede sine Præludiers Længde efter paa-

*Kontoret, skab fra
Schackenborg fra 1727.*

gældendes Stand. Han begyndte nu straks med voldsomt Forte, og saa blev han ved og ved og trommede Brudeskaren Ørene saa fulde, at ingen til sidst troede, han vilde give dem Salmen før Vielsen. Hans (Lises bror der var præst), som stod foran Alteret nikkede til Fich; han rejste sig langsomt og tænkte vel: "Ja, de har vel andre Skikke end vi!" saa stillede han sig da hen ved Brudeskammelen. Saa kom baade Thrige og Christian hen og bød Lise deres Arm, hun syntes da, hendes egen broder var den nærmeste og lagde sin Arm i hans med et venligt nik til Thrige og Christian førte hende saa hen til Brudgommen. Præsten vendte sig om, traadte et Par Skridt nærmere, vinkede tyssende op til Organisten, og da Orgelet straks tav, begyndte Hans højt: "Mit kære Brudepar!" Her faldt Orgelet ind igen med stærkt Forte... Alle Salmebøgerne kom frem, og Brudeskaren istemte: "Du ledte frem osv." Der stod da Brudeparret! Hans kunde dog synge med; thi hans Salmebog laa opslaaet paa Alteret, og den tog han saa. Men Brudeparret havde ingen Bøger, de laa paa Stolene; de stod saa der med nedslagne Øjne, og Lise var glad over, at de vendte Ryggen til alle Tilskuerne nede i Kirken. Saa var da den korte Salme sunget, den kære Præst begyndte igen, og Lise og Fich blev Ægtefolk i Guds Navn. Dog hvor dybt savne-

*Detalje fra skabet i kontoret.
Motiverne viser scener fra
Bibelen, det nederste:
Herren gav, Herren tog.*

de de ikke alle den elskede Fader netop i denne Time!

Det store og pyntelige Brudebord til 15 Personer var altsaa dækket i Studerekammeret; det vilde have glædet den kære Fader at have set den saa komplet med en stor Kransekagekurv, Blomstervaser, Appelsiner og al slags Konfekturer og 4 Glas til hver Kuvert, noget som aldrig før havde været set i Forældrenes Hus.

De nygifte var straks gaaet op til Faderen og sad der, til de blev kaldt til Bords. Med hvilken Henrykkelse hvilede ikke hans endnu smukke, milde, brune Øjne paa dem!

Under Maaltidet gik begge skiftevis med de andre Bordgæster flere Gange ind og talte lidt med den kære syge, der da havde den Adspredelse at kunne høre et og andet inde fra det ikke tavse Brudebord...

I det samme kom Stegen paa Bordet. Faderen havde sagt, at et lille Stykke Dyreryg kunde han nok spise, de øvrige Retter havde han ingen Appetit til, men naar Gaflen kom i Stegen, og Skaalen skulde drikkes, saa vilde han nok ogsaa have et Glas Champagne, og saa vilde han selv udbringe Brudeparrets Skaal. Saa satte Moderen Gaflen i Stegen og saa tog de deres tomme Glas. Meisling gik foran som Mundskænk, Moderen bragte den Syge et Stykke Steg og et Glas og saa fulgte Brudeparret foran de øvri-

ge Selskab. Faderen fik først en Mundfuld Steg, medens Proppen knaldede og Glassene fyldtes. ”Nu Gud velsigne jer kære Brudepar! Han være hos eder i Glæde og Sorg-” Han vilde vist have sagt mere, men Bevægelsen kvalte hans Stemme, Bispinden tog Glasset, Brudgom og Brud kysede de kære skælvende Hænder, saa blev han sagte lagt ned, og da Glassene var tømte, lød der ude fra Entreén et dæmpet ”Hurra! Hurra! Hurra!”, medens de to gik forbi og søgte ind igen til deres Pladser. Kort efter sluttedes saa det lange Taffel med den store Kage og Konfekt; af Deviser fik Lise flere af Brødrene, og Thrige lagde en Hane paa hendes Tallerken og formanede hende til at være aarvaagen som den og passe paa, at hendes Mand ikke vaagede for længe ved sin Studerelampe! Det var han slem nok til, men det var ikke sundt.”¹⁴

Jørgen Brøgger Daugaard 1850-1867

Biskop Daugaard var den sidste biskop, som boede på Taarnborg. Hans børn var meget talentfulde kunstnerisk og litterært. En af døtrene, Christine, udgav efter faderens død en skildring af hans liv og virke, som indeholder mange stemningsbilleder fra Taarnborg. Familien flytter samme år, som Daugaard udnævnes til biskop, fra præsteboligen i Grønnegade til bispegården:

”I Foraaret 1850 flyttede vi fra Boligen i Grønnegade hen i den daværende Bispegaard, Taarnborg, i Puggaardsgade. Navnet Taarnborg har den fra en Tid, da den har været smykket med Taarn og Spir, hvoraf intet mere nu var at øjne. Stuehuset var forneden afdelt i tre Værelser, to store Stuer, forbundne med en mindre, langagtig Stue. Gangen, som førte ind til Mellemstuen var i en Udbygning, gennem hvilken Trapperne førte op til de to øvre Stokværk. Fra det øverste ser man vidt omkring mod Syd og Vest; før den nye Latinscole blev bygget, saae man Vester Vedsted med dets Kirke, som nu skjules af Skolens røde Tag. Store Kjældre gaae hen under Huset. Det har tykke Mure, hvorved store Vinduesfordybninger dannes. Man har mente det har været et Gildehus i gamle Dage. I Gaarden var den en lille Forhave med Slyngroser op ad Muren, som skilte den fra den tilstødende Ejendom. Denne Have er nu forsvunden, og det stykke Jord, den indtog, er solgt fra Taarnborgs Omraade. Bag ved Huset stod mægtige Lindetræer, befolkede med Stære; her var Indgangen til den egentlige Have. En hyggelig Havestue var af Biskop Tage Müller blevet indrettet i Gavlenden af Udhuset. Husholdningsrummene fandtes i en lang lav Bindingsværksbygning, som var forbunden med Stue-

Bagtrappe i husets østlige ende, der blandt andet giver adgang til køkkenet.

huset og som støder op til Stiftamtmandsboligen.”¹⁵

Daugaards oplevede i Taarnborgtiden to store sorger. To voksne børn døde med få års mellemrum. Christine beskriver sin søster, Thrines, dødsleje i eftersommeren 1850:

”Jeg var blevet syg af gastrisk Feber, men det var ikke meget alvorligt. Da jeg kom mig, blev Thrine syg af samme Feber, og var sengeliggende, da min Fader kom hjem. Sygdommen gik over til Typhus. Hun laa syg paa anden Uge og døde 26de August. Den næstsidste Aften før hendes Død stod jeg ved Vinduet i hendes Værelse, som var i øverste Stokværk, og saae ud over Markerne og op mod de mørke, mægtige Skyer, der samlede sig om Maanen. Jeg troede kun hun sov eller laa i Feberdvale. Da hørte jeg en Stemme, som ikke hørte Jorden til.

Lyt og, o Vandrer, til denne Sang,
Lidt af din Vej du hidtræde!
Gud veed, maaske det er sidste Gang,
Du hører Livsfangen kvæde.

Det bæres mig for, som ret snart i Kvæld
At Gitterværket vil briste,
Thi kvindre vil jeg et ømt Farvel,
Maaske det bliver det sidste.

Hun sagde ogsaa:
Den Viv, hvis Sjæl er Kjærlighed,
Hun faar en salig Ende.

Brudstykker af vore Yndlingsdigte, hvori hun uaaandede sit Farvel. Hendes Sjæl var Kjærlighed. Hun havde lagt den Salme opslagen saaledes, at min Moder skulde see den:

Nu Gud skee Lov, at Stunden
Er sød og blid oprunden,
Jeg gaar til Paradis;
Forældre, ej I klage,
Men til min Grav ledsage
Mig hen med Herrens Lov og Pris.

”Elskte Far!” hørte jeg hende en Gang sige. Ofte talte hun i Vildelse, undertiden var der da en Angst og Uro over hende, og hun troede, hun ikke var hjemme. Undertiden var det Fædernelandet og Krigen, der fyldte hendes Forestillinger; undertiden Tanken paa hendes Veninder, ogsaa Minder fra Rejsen i Foraaet...Hendes Øjne var dejligere end ellers i denne Sygdomstid. Men de skiftede forunderligt Farve, og vare stundom ganske himmelblaa. En Gange sagde hun til mig: ”Du skal have mine Bøger; jeg troer nok, jeg har nogle.” Hun vidste hun skulde døe, og at jeg holdt

*Lejligheden med høje
paneler er præget af arkitekt
Ambergs historicistiske
tilgang til restaurering i
1902-7, og står i dag som
en genetablering af
renæssancehuset.*

meget af hendes Bøger; ellers havde Tingene vist sig utydeligt for hende.”¹⁶

Børnene, også døtrene, var dannede og beskæftigede sig ikke alene med de daglige kvindelige gøremål i datidens husholdning, men også med musik, litteratur, teologi og filosofi. Dette lille stemningsbillede i bispens brev til sønnen Hans, der studerer teologi i København fra 12. november 1850 viser, at man bl.a. beskæftigede sig med Søren Kierkegaards værker ved spisningen:

”Paa dit Ord, Hans! Har jeg anskaffet mig ”Indøvelse i Kristendommen”, hvorefter jeg forelæser hver Middag ved Kaffe-bordet; men meget i dens Enkeltheder vil ikke behage os, skjønt den indeholder vigtige Sandheder og stærkt, klart og vittigt, men stundom og noget kaadpennet fremsatte.”¹⁷

Da læsningen er til ende sidst i november, skriver bispinden den 30. november et brev til sin søn, hvor hun giver sin manglende begejstring udtryk:

”Jeg føler mig paa hele gejstlighedens Vegne indigneret over hans Snak om Søndags Vrævl – og det kommer mig for, at det, han siger om, at Kristendommen ingen Historie har og ingen mærkelige Følger har, er noget ganske forunderligt. Naar man tager en Salmebog i Haanden fuld af herlige, begejstrede Salmer, er det da ikke Følger, ikke Historie?”¹⁸

Jo, også den kvindelige del af Daugaards familie var skarptænkende og frigjorte med deres egne meninger om samfundet og den nyeste litteratur og teologi.

I øvrigt var bispefamilien langt fra velstående. Indtægterne til embedet var forholdsvis små. Hjort gik fallit, og selvom Tage Müller havde tjenestefolk, så havde Daugaards i begyndelsen af embedsperioden ikke råd til at holde personlige hjælpere i form af piger og karle. Biskoppen skriver 2. juni 1854 om sin situation:

”I Dag vil jeg underholde dig noget om Oeconomien, hvilket maaske er dig en mindre behagelig Gjenstand: mig ikke mindre, men man maa tage den i Øjne alligevel. Istedetfor Dyrtdistillæg, som Andre have faaet i Aar, har man fra 1ste April af frataget mig de 400 Rdl.; i stedet for + har man givet mig ikke 0 men -! Og Alting er saare kostbart, mange Udgifter trænge idelig paa, og jeg pønser stedse paa, hvor man kan spare. Meget nødt vilde jeg afbryde din Studeringsbane i Kjøbenhavn, da jeg ifølge tidligere Erfaringer veed, at den gaaer ikke saa godt herhjemme; men maaske jeg dog bliver nødt dertil. – Hvad nu angaar Stære-ungerne, da have de nok alle i Gaar forladt Reden og ere dimitterede. Kyllingerne vare i Gaar første Gang ude, og det hele Dusin befin-

Lejlighedens William Morris gardiner skaber med sine præraphaelitiske træk et fint samspil med de markante renaissancepaneler og døre.

der sig vel. Især er der en tapper lille Knægt, paa hvis Holdning jeg seer, at han er en Engelskmand. Ved Tanken om Havernes Skjønhed vil du fryde dig, da du ej kan faae dem at se i denne Pragt med dit legemelige Øje. Mit kastanietræ staar nu fuldt af de skjønneste Blomster. Det violette Syrentræ i den lille Have bugner af de sværeste Blomsterklaser, og bagved hæver Termansens blaa Syren og hans Guldregn, som ogsaa staar i fuldt Flor. I Haven holde Tulipanerne sig endnu, og Græspletterne er saare yndige, de hvide Syrener og Guldregnen i Flor. Kort, alt er paradisisk. Gid nu ogsaa den blide Luft, som vi have, maatte fremskynde Hanses Helbredelse noget mere; men med den gaar det saa langsomt som hidtil.”¹⁹

Men tiden fra 1854-1856 bliver ikke bedre for sønnen Hans. Familien udfolder stor kraft for at underholde ham og læse for ham, men 7. december 1856 dør han meget afkræftet af ”for stort hjerte”. Hans forlovede, forfatterinden Sofie Holst fra Grønnegade, kommer forbi Taarnborg til et sidste farvel. Om aftenen før begravelsen skriver biskoppen til sin søn Peter:

”Sophie kom herind i Tirsdags Eftermiddags. Om Aftenen, da vi skulde gaae til Sengs, foreslog jeg hende at følge med mig ind at se ham endnu en Gang og sige ham et sidste Farvel på hans Løjbænk. Moder og Christine vare

betænkelige og raadede derfra, og saa opgav jeg at tilskynde hende. Men da vi saa gik, og hun syntes at nøle med at gaae forbi Døren til Spisestuen (d.e. den gamle Dagligstue), hvor han staar Lig, sagde jeg: kom nu med mig: og vi gik derind og saa endnu en Gang hans blege, kjære Aasyn, hvorover Sophie var meget glad... – Paa Løverdag, naar Klokken slaar 12, kan du i Tankerne være med at ledsage din Broder til hans Hvilested ved den kjære Søsters Side. Og hermed Gud befalet! Hils alle vore Kjære! Din hengivne Fader Daugaard”²⁰

Denne romantiske guldalderstemning, som svæver over Taarnborg i sådanne beskrivelser fra tiden, da den var bispegård, er enestående i Ribe. Det er som at træde ind i tidens romantiske noveller af Steen Steensen Blicher eller Poul Martin Møller.

Lejekaserne 1868-1902

I den tid, hvor Taarnborg blev lejet ud, boede der nogle af de fremtrædende familier i huset. I Stueetagen boede fra ca. 1870 herredsfogeden Gjerns, og på øverste etage flyttede familien Fraas ind i 1876. Philip Frass var blevet lektor på Katedralskolen og blev i 1876 forlovet med Ida Fenger. Johan Philip Christopher Fraas, f. 14. feb. 1842 på Philipsdal, d. 9. maj 1902 i Nykøbing Falster. Søn af kammerråd Hans Fraas til Philipsdal og hustru

*Tre bevarede renessancedøre
dannede ved restaureringen i
1902-7 udgangspunkt for
udformningen af lejlighedens
øvrige døre.*

Franciska f. Voigt. Gift 4. aug. 1876 i København med Ida Caroline Emilie Fenger, f. 28. okt. 1846 i Lynge præstegård, d. 30. sep. 1920 på Skovhusegården. (Datter af pastor Johannes Ferdinand Fenger og Marie Magdalene f. Boesen).

Der findes en række breve mellem de to fra forlovelsestiden, hvor Ida endnu var hos hendes familie i København, mens Philip forberedte indflytningen i Taarnborg. Der skulle laves en del om, før at familien kunne flytte ind. 26. april 1876 skriver han i anledning af en pakke, han har fået fra Ida:

”Lejligheden kan snart blive færdig, naar jeg nu faar Maleren i Lag med den. Døren til mit Værelse er sat ind, og Skillerummene i Køkkenet er saa godt som færdige. Nu bliver der indrettet til Komfurets Opsætning. Kakkelovnen i Spisestuen tør jeg vist nok lade blive staaende, da Gjerns sagde, den varmede hurtigt, hvad der vel er det vigtigste i en Spisestue; der skal maaske mures lidt inden i den. Hvordan gaar det dig med alt, hvad du har at bestemme og ordne?...Du har vel ikke hørt, at Ingeborg har faaet Mæslinger; hun fik dem i Lørdags og havde noget ondt i brystet, men nu har hun det meget godt. De venter jo at Elisabeth og Vilder heller ikke vil gaa fri (de tre er bispens børn, hvis kone er Idas tante, red.); Theodora og vel ogsaa de andre har

nok haft det strengt med at vaage. Ogsaa Ramsings lille Ejner har Mæslinger. Om Rullegardinerne fik jeg ikke spurgt, men jeg skal ikke glemme det. Vinduesforbygningernes Bredde, hvor Rullegardinerne skal hænge er kun 1 Al. og 20 f., saa bredere kan de nok ikke være, snarere lidt smallere, indtil 1. Al. Og 18 F.. men Vinduernes Højde skal du nok ogsaa have opgivet; de er jo lave husker du, vist ikke meget over 1½ Al.”²¹

Taglejlighedens indretning diskuteres mellem nyheder fra København og Ribe, stort og småt udveksles. I 1877 efter parret er flyttet ind fødes datteren Johanne, som bor på Taarnborg i de første år af hendes liv. I hendes erindringer hører vi lidt om den unge og forholdsvis fattige families hjemmeliv:

”Den 4. oktober 1877 blev jeg hjemmedøbt om natten kl. 3, da jeg lå så stille, at mor troede, at jeg var ved at dø. Gamle onkel Carl (biskop C. F. Balslev) blev tilkaldt samt vor huslæge Dr. Vilandt. Onkel Carl mødte i ornat og døbte mig, og Dr. Vilandt stod fadder, mens mor bar mig, og moster Helene holdt huen. – Dr. V. sagde nu siden, at jeg kun sov det sunde barn regelmæssige og rolige søvn; – men sådan er jo mødre; da jeg selv fik en unge i vuggen – „nå, men det er en anden historie”, som Kipling siger. Vi boede i Taarnborg ovenover herreds-

Den del af Taarnbog som i dag bruges til bolig, er den gamle postmesterbolig, som blev indrettet i begyndelsen af 1900-tallet.

foged Gjærns i nogle år, jeg kan næsten intet huske fra den tid, kun farven på et tapet og et hvidt trappegelænder samt hvorledes vores senge stod i stuen, jeg lå ved faders højre side og når jeg vågnede bange op om natten fik jeg en af hans fingre at holde på, - det hjalp. Herredsfogeden var også min fadder, - derfor fik jeg af ham hvert år børnenes juleroser indtil jeg blev konfirmeret, - så fik jeg ingen - heller ikke de voksnes - stor slukøredhed!"²²

Posthuset 1907-1969

Allerede fra 1886 var Taarnborg blevet lejet af postvæsnet, hvis lokaler i Skolegade var blevet for små. I 1902 blev Taarnborg overtaget af Indenrigsministeriet og gjort til posthus. Bygningen blev totalrenoveret og 1. og 2. sal blev bolig for postmesteren. Underetagen blev brugt til postkontor og telegrafstation. Hundehuset var sæde for budstue og pakrum. Postmestrene var alle folk med en lang karriere indenfor postetaten, og der var tale om en slutstilling, når man flyttede ind på Taarnborg.

Den første postmester Dohn indtrådte i 1861 i tjenesten, blev i 1876 fuldmægtig i Randers, 1889 postmester i Odder og slutter så med udnævnelsen i 1905 i Taarnborg som postmester. Om Dohn, der i sine år i Ribe ofte sås i gaderne på en tidlig gåtur, sagde hans medarbejdere:

"at han altid lærte dem, at man først og fremmest var til for Publikums skyld og ikke omvendt. Han lærte sine Folk Orden og Akkuratesse." Det vides endvidere om Dohn, at han var en ivrig haveelsker og habil amatørskuespiller.

1921 tiltrådte den næste postmester Valdemar Thun, og der kom til at ske større omvæltninger. Thun var manden bag udvidelsen af post-ruterne, der efter genforeningen i 1920 var blevet udvidet betydeligt. Postbesørgelsen skulle nu blandt andet ske ved rutebiler, og postkontoret blev hurtigt for småt. Ombygningen bliver bevilliget på finansloven, i alt 4000 kr. Thun fortæller til Ribe Stiftstidende i 1922, at ombygningen skal ske til publikums glæde:

"Det nuværende Statstelefonrum vil blive lagt til den for Publikum tilgængelige Del af Ekspeditionslokalet, der derved bliver baade lysere og rummeligere. Samtidigt forøges selve Ekspeditionslokalet med den nuværende Telegrafstation. Den nuværende Budstue flyttes over i den gamle Postbygning og der hvor Budstuen nu er, indrettes dels Telegrafstation dels Kontor til postmesteren.

Det nuværende Kontor lægges ind til Publikums Værelse og forsynes med Borde og Pulte. Derved bliver ogsaa det lille mørke Rum, hvor Brevboksene findes, lysere, og Boksafhent-

Taarborgs indre er kendetegnet ved gammilde lysindfald gennem husets mange store vinduer.

erne faar et Sted, hvor de kan ordne deres Post. Fra det nye Publikumsværelse bliver der en Ekspeditionsrude ind til Telegraflokalet.”²³

Allerede i 1960 begyndte det at knibe gevaldigt for posten at få plads i Taarnborg. Mængden af post, som skulle uddeles herfra, voksede eksplosivt. Bare fra 1960 til 1961 skete der en stigning på 700.000 ekspeditioner, hvilket var en stigning på 15 millioner kroner fra året før i omsætning.²⁴ Et øjebliksbillede fra julen 1960 giver en fornemmelse af de trange forhold:

”Postkontoret stod i øvrigt på den anden ende. Hele kontoret var fyldt med pakker, den ene større end den anden, men også garagen

var taget i brug til opbevaring af de mange pakker. Den enlige postbil gik i rutefart mellem posthuset og banegården, alle sejl var sat ind for at få juleposten bragt ud til tiden.”²⁵

Den store stigning i postmængden betød, at man måtte motorisere uddelingen fra Taarnborg i 1963 under postmester Kjeld Ajmer. Gården i Taarnborg var fra da af præget af 6 gule postbiler, som skulle klare de 350 kilometer daglige ruter.

I 1968 erkendte man, at det var for småt med Taarnborg. I Nikolajgade blev et nyt posthus købt, og Taarnborg blev midlertidigt opholdssted for det nye Ribe amt.

*Udsigt over Ribes mange
røde tegltage.*

Den beboerløse tid 1969-2002

Amtsgården 1969-1981

Efter loven om kommunalreformen blev vedtaget i 1967, opstod også amterne. Taarnborg blev købt af amtet og ombygget for midlertidigt at være sæde for amtsborgmesteren. De øvrige funktioner var spredt på 11 kontorer over hele Ribe. På Taarnborgs stueetage sad økonomiafdelingen, på første sal amtsborgmesteren og amtkommunaldirektøren med sekretæren, på 2. sal var der journalafdeling og registrering af ind- og udgående post og forberedelse af dagsordner til møderne. Den gamle have blev inddraget til parkeringsplads. Den første tid var præget af tumult, idet den første amtsborgmester Kaj Knudsen blev arresteret for underslæb. Han inddrog selv penge for gaver, han skulle give til forskellige institutioner og foreninger, og holdt i stedet for en tale. Som en tidligere ansat husker, blev alle ansatte på Taarnborg samlet og af amtskommunaldirektøren orienteret om, at amtsborgmesteren fratrådte med øjeblikkelig virkning. Kaj Knudsen blev afløst af Frode Madsen. Sekretær Jette Thomsen husker den første sjove og besværlige tid på Taarnborg:

”Når cheferne var ude – ”dansede musene på bordene”. Vi var alle gode til at få sjove ideer – når vi var ”alene hjemme”. Kager blev hentet ved bageren, kaffe brygget, håret blev klippet (på kontoret) og der blev byttet tøj –

men når de mange dagsordener skulle skrives og fabrikeres – dengang skete trykningen på en duplikator, ja, så gav vi den en ekstra skalle. Det var også vores opgave at købe ind, dække bord og lave kaffe til udvalgsmøder. Møderne blev oftest holdt i mødesalen på 1. sal på ”Det Gamle Rådhus” og køkkenforholdene var ret primitive – men det gik.”²⁶

Men forholdene blev for trange. Det blev i 1974 besluttet at bygge en ny amtsgård udenfor Ribe. I Jyllandsposten blev Taarnborg afbilledet i 1974 og beskrevet på følgende måde:

”Dette er Taarnborg – hjertet i den amtskommunale administration. Her findes amtsborgmesterens kontor og sekretariatet. Bygningen ser aldeles idyllisk ud, men de ansatte suser op og ned ad trapper adskillige gange dagligt. Bygningen giver ikke mulighed for nogen rationel arbejdsdag.”²⁷

Skoleforvaltning og Stiftsamt 1981-2001

Efter at Taarnborg i en årrække havde været sæde for kommunens skoleforvaltning, blev den stadig mere forfaldne bygning lejet ud til Stiftsamtet.

Stiftamtmand over Ribe stift Henrik Molkte-Leth fortæller om baggrunden for, at netop Stiftsamtet de sidste år havde til huse i Taarnborg.

*Det lille gårdrum foran
Taarnborg domineres af et
kastanietræ af betragtelig
størrelse.*

"I 1991 blev der vedtaget en lovgivning, som blandt andet betød, at statsamterne overtog en række opgaver vedrørende det sociale område og førtidspensioner fra amtskommunerne. Dette indebar en væsentlig udvidelse af personalestaben på statsamtet og dermed et behov for yderligere lokaler.

Dette blev løst ved, at Ribe kommune som ejer af Taarnborg med det tilhørende "hundehus" og de såkaldte "boder", der er bindingsværkshuset mellem Taarnborg og statsamtets bygninger, lejede disse lokaler ud til statsamtet. Disse bygninger ligger så tæt ved hinanden at det var muligt at få statsamtet til at fungere som en enhed.

Her havde statsamtet så til huse i 10 år indtil udflytningen i 2001.

Taarnborg er et pragtfuldt hus, men med den indretning det havde dengang ikke synderlig egnet til en rationel kontordrift. Der var mange krinkelkroge og megen spildplads. Det var tillige i en meget dårlig vedligeholdelsestilstand udvendigt som indvendigt, og af de midler statsamtet fik stillet til rådighed var der kun plads til en nødtørftig malerstandsættelse og nogle mindre indvendige forandrings- og reparationsarbejder. Men det kom da til at fungere. Medarbejderne var tilfredse og syntes, at det var et privilegium at sidde i et så smukt

og atmosfærefyldt hus. Og så fulgte der endda et husspøgelse med. Det fik vi i hvert fald at vide af Ribe Kommunes skole- og kulturforvaltning, som hidtil havde haft til huse i bygningen. Spøgelset hedder Herman, og er en genganger af Brorsons kusk. Og det må være sandt, for hvis man sad sent på sit kontor en mørk og blæsende novemberaften, kunne man tydeligt høre, at Herman sukkende gik rundt og smækkede med døre og vinduer.

Huset havde dengang en helt ubrugelig kælder, hvor der dog mærkelig nok var et brugbart badeværelse. Stueetagen blev indrettet til kantine og mødelokale til brug for større møder, noget vi frygteligt havde savnet i de hidtidige lokaler. Første og anden sal blev til kontorer, herunder kontor til den ene af statsamtets kontorchefer. Det var dog ikke alle lokaler, der kunne benyttes. Især var der et lokale på anden sal, hvor fugt drev ned ad væggene og svamp havde gode tider. Dette skyldtes, at dele af taget var ganske utæt og at den vestvendte ydermur var gennemvædet af slagregn. Mange vinduer var utætte, og omkostningerne til opvarmning af bygningen var mildt sagt horrible. Der var andre kontorer, hvor der i perioder med megen regn måtte sættes spande op på gulvene, fordi det dryppede ned fra loftet. Desuden var der perioder, hvor der lugtede af

Taarborg husede fra 1969 til 2001 en række forskellige offentlige administrative institutioner.

Husets indretning og stejle trapper gjorde dog, at bygningen ikke længere kunne matche moderne krav om rationelle arbejdsgange.

døde duer. Alt dette skyldtes naturligvis, at Ribe Kommune, som havde den udvendige vedligeholdelse af huset ikke opfyldte denne forpligtelse. Kommunen afsatte kun ganske få tusinde kroner årligt til dette formål, og det kommer man jo ikke langt med i et hus som Taarnborg. Og så havde vi mange og lange diskussioner med kommunen, hvordan disse

midler skulle bruges. På det tidspunkt var der tinglyst en servitut på Taarnborg, hvorefter ejendommen altid skulle være i offentligt eje. Det var naturligvis for at sikre ejendommen imod forfald. Sikringen imod forfald kom dog først, da servituten blev afløst og ejendommen solgt til privat eje.”²⁸

Beboet igen 2003-

Bente og Torben Bramming købte 1. februar 2003 den forfaldne bygning. Idéen var at lave en slags højskole, som kunne formidle bygningens enestående historie. På baggrund af arkitekt Steffen Søndergaards idéskitse til indretning af Taarnborg, blev Ny Carlsbergfondets formand Hans Edvard Nørregård-Nielsen kontaktet i efteråret 2002. Efter restaureringen, der blev tilendebragt i 2004, åbnede Taarnborg.

Taarnborgfondets fundats fortæller om aktiviteterne, at der skal oplyses om Brorson, Ribes historie og Slesvigs vestegn. Det betyder, at der de sidste fem år har været cirka 9000 gæster på Taarnborg. Det er mange menighedsråd, som kommer for at høre om Brorson, Reformationen, Taarnborgs historie eller nogle af de heksehistorier, byen er så rig på. Det er foreninger og børn i alle aldre, især er der mange fra 3.-7. klasse, som kommer i forbindelse med de store salmesangsprojekter i domkirken og konfirmationsforberedelsen for at høre om Brorson. Den ånd, som besjæler Taarnborg, har også givet sig udslag i flere bøger.

Rummene, som familien Bramming i dag bor i, er den gamle postmesterbolig. Den blev

sat i stand i forbindelse med indflytningen i 2003, og badeværelset på 2. sal blev genetableret. Lejligheden præges som Taarnborg i dag af lyset, der kommer ind gennem de store vinduer. Køkkenet er meget småt, men derimod er der tre stuer i forlængelse af hinanden. Høje paneler og arkitekt Ambergs historicistiske tilgang til restaureringen i 1902-7 præger lejligheden. Tre af de bevarede renæssancedøre dannede udgangspunkt for de øvrige udførelser. Det er der fulgt op på ved at bruge William Morris gardiner, da netop dette prærephaelittiske træk passer godt i tid og mønster til ånden i lejligheden. Huset står nemlig efter den omfattende restaurering som en genetablering af renæssancehuset. Udsigten fra Taarnborg præges af de røde tegltage, og mod vest fra de øverste af værelserne kan man se digerne mod vest. Nu dog med den store og altid rygende skorsten fra Ribe Stampemølle i forgrunden, som den næsten eneste indikator på, at vi befinder os i det 21. århundrede. I dag bor Bente og Torben Bramming samt deres tre børn i huset som den 500-årige Taarnborgstammes foreløbig sidste skud.

Noter

- 1 Peter Terpager, *Ripæ Cimbricæ*, 1738, s. 34
- 2 Bjørn Kornerup, *Ribe katedralskoles historie*, 1947, bd. 1, s. 402
- 3 L.J. Koch, *Salmedigteren Brorson*, 1940, s. 136
- 4 L. J. Koch, *SDB*, s. 137
- 5 *Fra Ribe Amt*, bd. 3, 1919-22, s. 24-26
- 6 *Fra Ribe Amt* bd. 3, 1919-22, s. 37
- 7 *Fra Ribe Amt* bd. 3, 1919-22, s. 39
- 8 *Ribe Amt* bd. 5, 1919-22, s. 322
- 9 *Ribe Amt* bd. 5, 1919-22, s. 188
- 10 *Ribe Amt* bd. 5, 1919-22, s. 188-9
- 11 *Fra Ribe Amt*, 3 bd. 1911-14, s. 76-77
- 12 *Fra Ribe Amt*, 3 bd. 1911-14, s. 343
- 13 *Fra Ribe Amt*, 3 bd. 1911-14, s. 472-3
- 14 *Fra Ribe Amt*, 3 bd. 1911-14, s. 487-91
- 15 Christine Daugaard, *Biskop Daugaard*, 1896, s. 353
- 16 Christine Daugaard, *Biskop Daugaard*, 1896, s. 359-60
- 17 Christine Daugaard, *Biskop Daugaard*, 1896, s. 374
- 18 Christine Daugaard, *Biskop Daugaard*, 1896, s. 375
- 19 Christine Daugaard, *Biskop Daugaard*, 1896, s. 412-3
- 20 Christine Daugaard, *Biskop Daugaard*, 1896, s. 419
- 21 Lykke-Pip, *Frederiksberg 2008*, red. Peter Edelberg, s. 6
- 22 Lykke-Pip, *Frederiksberg 2008*, red. Peter Edelberg, s.12
- 23 *Ribe Stiftstidende* 24. oktober 1922
- 24 *Vestkysten* 18. oktober 1962
- 25 *Vestkysten* 21. december 1960
- 26 *Udgivelse i forbindelse med amtets nedlæggelse*, 2006, s. 6
- 27 *Udgivelse i forbindelse med amtets nedlæggelse*, 2006, s. 4
- 28 E-mail fra tidligere Stiftamtmand i Ribe, Henrik Molkte-Leth i Torben Brammings besiddelse

Litteraturliste

Torben Bramming, Fire store ripensere, 2008

Christine Daugaard, Biskop Daugaard, 1896

Fra Ribe Amt, 1910-14, 1919-22

J. Kinch, Ribe bys historie bd. 2, 1884

L.J. Koch, Salmedigteren Brorson, 1940

Bjørn Kornerup, Ribe katedralskoles historie,
1947, bd. 1

Peter Terpæger, Ripæ Cimbricæ, 1738

Taarnborg midt i Ribe, red. Anne Marie
Nielsen, 2003

Taarnborgs beboere

Ærkedegn Mads Markvardsen 1509-26

Cantor og biskop Oluf Munk og
Drude Rantzau 1526-63

Ritmester Josua von Qualen Magdalene
Olufsdatter 1563-90

Købmand Bertel Struck og
Anne Andersdatter Vedel 1602-35

Rektor og Ærkedegn Anders Romsdorff og
Dorethe Sørensdatte Vedel 1635-49

Kongelig Medicus Dr. Ludvig Pouch og
Elisabeth Kragelund 1649-1702

Biskop Hans Adolf Brorson og
Christiane von Riese 1742-64

Biskop Jørgen Bloch 1764-73

Biskop Eilar Hagerup 1773-74

Biskop Tønne Bloch 1774-86

Biskop Stephan Middelboe 1786-1811

Biskop Viktor Christian Hjort 1811-18

Biskop Conrad Daniel Kofoed 1825-31

Biskop Nicolai Fogtmann 1831-33

Biskop Tage Christian Müller 1833-49

Biskop Jørgen Brøgger Daugaard 1850-67

Lektor Philip Fraas og Ida Fenger 1876-80

Herredsfoged Gjærns 1870-88

Postmester Knud M. T. Dohn 1907-21

Postmester Valdemar Thun 1921-37

Postmester P. V. Suadicani 1937-42

Postmester Knudsen 1942-57

Postmester Kjeld Ejmar 1957-67

Kai Knudsen og Frode Madsen,
Amtet 1969-74

Kommunen, skole- og kultur forvaltning
1974-91

Stiftamtet 1991-2002

Sognepræst Torben Bramming og
Phd. Stud. Bente Bramming 2003-

Bygninger er en del af vores kulturarv.
Et håndgribeligt levn, som vores
forfædre har givet videre, og som vi
er forpligtet til at værne om.

Realea A/S er et ejendomsselskab
for udvikling og bevaring.
Selskabets formål er at opbygge og
formidle en samling af gode eksempler
på byggestil og arkitektur fra forskellige
tidsperioder og egne i Danmark
samt at investere i udviklingen af
eksperimenterende nybyggeri.
Realea er et helejet Realdaniaselskab.

Læs mere på www.realea.dk

ISBN: 978-87-92230-19-5

9 788792 230195